

УДК 35.071

DOI: <https://doi.org/10.32840/2522-4263/2019-4-31>**Хім М.К.***асистент кафедри адміністративного та фінансового менеджменту
Національного університету «Львівська політехніка»***Корецька Т.М.**
*студентка**Національного університету «Львівська політехніка»***Khim Mariia***Assistant of Administrative and Financial Management Department,
Lviv Polytechnic National University***Koretska Tetyana**
*Student**Lviv Polytechnic National University*

МОДЕЛЬ ЕКОНОМІЧНОГО ТА ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ДЛЯ «НОВИХ» ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ

MODEL OF ECONOMIC AND POLITICAL DEVELOPMENT OF PUBLIC ADMINISTRATION FOR “NEW” CIVIL SERVANTS

АНОТАЦІЯ

У статті визначено поняття «стара» та «нова» влада, охарактеризовано основні принципи роботи попередніх і сьогодишніх управлінців. Проаналізовано старі помилки та оцінено можливі ризики в майбутньому. Досліджено сучасний стан державної влади в Україні в умовах глобалізаційних викликів, визначено перешкоди, що стримують його розвиток, виявлено суперечності, що є стримуючим чинником у цьому процесі, а також надано рекомендації для побудови нової якісної моделі економічного та політичного розвитку і шляхи їх імплементації у систему стратегічного державного управління. Пропонована стаття має сприяти вибору оптимальної для нашої країни моделі державного управління і створенню інституційних засад формування ефективної держави, політика якої є адекватною сучасним економічним реаліям і потребам суспільства.

Ключові слова: «стара» влада, «нова» влада, соціально-економічний розвиток, модель економічного та політичного розвитку державного управління, державні службовці.

АННОТАЦИЯ

В статье определены понятия «старая» и «новая» власть, охарактеризованы основные принципы работы предыдущих и современных управленцев. Проанализированы старые ошибки и оценены возможные риски в будущем. Исследовано современное состояние государственной власти в Украине в условиях глобализационных вызовов, определены препятствия, сдерживающие его развитие, выявлены противоречия, которые являются сдерживающим фактором в этом процессе, а также предоставлены рекомендации для построения новой качественной модели экономического и политического развития и пути их имплементации в систему стратегического государственного управления. Предлагаемая статья должна способствовать выбору оптимальной для нашей страны модели государственного управления и созданию институциональных основ формирования эффективного государства, политика которого является адекватной современным экономическим реалиям и потребностям общества.

Ключевые слова: «старая» власть, «новая» власть, социально-экономическое развитие, модель экономического и политического развития государственного управления, государственные служащие.

ANNOTATION

This article defines the concepts of "old" and "new" power, and describes the principles of the work of previous and present government officials. Old mistakes are analyzed and potential risks are

assessed in the future. The degree of effectiveness of public policy depends on the results of economic and social transformation, the quality and characteristics of social life. The new model of public administration should provide a significant boost the efficiency and effectiveness of public administration, because the model of government that has been realized by the Ukrainian political elite over the last two decades, demonstrated results that do not meet societal expectations in either the economic or social spheres. Fall output and real incomes, rising prices and tariffs, rising unemployment and forced labor migration, the decline of entire sectors of the national economy amid corruption, government bureaucracy, the strengthening of the oligarchic power is increasingly causing disappointment in society and calls for changes. The expediency of sound changes in the public sector is determined not only by local ones socio-economic reasons, but also profound shifts in the modern world: the formation of structures post-industrial society, the development of globalization processes, the emergence of supranational institutions, the development of civil society. That is why research into the best European practices and recognized in the world of public management models is of great theoretical interest and makes practical sense. The authors investigated the current state of government in Ukraine in the face of globalization challenges, identified obstacles that hinder its development, identified contradictions that are a deterrent in this process, and provided recommendations for building a new qualitative model of economic and political development and ways to implement them in system of strategic public administration. The proposed article should contribute to the choice of the model of public administration that is optimal for our country and to the creation of institutional foundations for the formation of an effective state whose policy is adequate to the contemporary economic realities and needs of society.

Key words: old government, new government, socio-economic development, model of economic and political development of public administration, civil servants.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Соціально-політичні події, що відбуваються сьогодні в Україні, загострили проблему впровадження нової моделі публічного управління, яка б відповідала як вирішенню поточних завдань, так і визначенню оптимальної стратегії подальшого розвитку. Від ступеня ефективності державної політики залежать не тільки результати економічних і

соціальних перетворень, а й якість та характеристики суспільного життя. Нова модель публічного управління також мала б забезпечити суттєве підвищення результативності й ефективності державного управління, оскільки та модель управління державою, яка реалізувалася українською політичною елітою протягом двох останніх десятиліть, продемонструвала результати, які не задовольняють суспільні очікування ні в економічній, ні в соціальній сферах.

Падіння обсягів виробництва і реальних доходів населення, зростання цін і тарифів, збільшення безробіття і вимушеної трудової міграції, занепад цілих галузей національної економіки на тлі корупції, урядової бюрократії, зміцнення олігархічної влади дедалі більше викликають розчарування у суспільстві і формують запити на зміни. Їх аналіз та узагальнення мають сприяти вибору найкращої для нашої країни моделі державного управління і створенню нових інституційних засад створення могутньої держави, політика якої є буде пристосованою до сучасних економічних реалій і потреб громадян.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираються автори. Дослідженням питань зі сфери публічного управління займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. До них належать Ю. Ведерніков, А. Папірна [1], В. Корженко, Н. Мельтюхова [2], Д. Кеттл [3] та ін. Проте специфічність вітчизняних умов державотворення, невизначеність і нестабільність політичної ситуації не дають змоги повною мірою перенести західні теорії і досвід на український ґрунт.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Усвідомлення практичної значущості розв'язання проблеми формування ефективного державного управління орієнтує на подальший пошук не тільки теоретичного підґрунтя, а й практичних рекомендацій щодо адаптації моделей публічного управління до сучасних українських реалій.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є вивчення сучасного стану державної влади в Україні в умовах глобалізаційних викликів, визначення перешкод, що стримують його розвиток, детальне вивчення тих помилок, які повторюються новою владою, виявлення суперечностей, що є стримуючим чинником у цьому процесі, а також надання рекомендацій для побудови нової якісної моделі державного управління.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Влада – здатність і можливість того, хто нею володіє, за допомогою авторитету і (або) заохочення та (або) примусу впливати на дії інших [4]. Ю.А. Ведерніков та А.В. Папірна дають таке визначення терміна «державна влада»: «Державна влада – це влада, яка здійснюється тільки державою та її органами і характеризується суверенністю, універсальністю та здатністю владно-примусового впливу на поведінку всіх людей та їх організацій, що забезпечується державно-правовими методами» [1].

Тісно пов'язане з державною владою і публічне адміністрування. Цей термін походить від англ. public administration. У вузькому розумінні публічне адміністрування пов'язане з виконавчою гілкою влади і розглядається як:

- професійна діяльність державних службовців, яка включає всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду [5];
- вивчення, розроблення та впровадження напрямів урядової політики;
- міждисциплінарна академічна сфера, що базується на теорії та концепціях економіки, політичних наук, соціології, адміністративного права, менеджменту [6].

У світі починаючи із 70-х років ХХ ст. почали проводити регулярний аналіз нових тенденцій у системі публічного управління та адміністрування, а Д. Кеттл дав цьому процесу назву «глобальна революція в системі державного управління».

Нижче подано основні стратегічні напрями реформ (за Д. Кеттлом):

- Ефективність державного менеджменту.
- Маркетингізація.
- Орієнтація на надання послуг.
- Децентралізація.
- Відокремлення політичного складника – закупівлі послуг від процесу надання послуг.
- Відповідальність за результати [3].

Результати президентських і парламентських виборів показали, що більшість людей хоче бачити у політиці нові обличчя, незважаючи на невідомість, яку вони за собою несуть. Унаслідок цього зараз в Україні досить поширеними є визначення «стара» і «нова» влада. До старої ми можемо віднести тих, хто вже роками пов'язаний із політикою, до нової ж відносимо абсолютно нові обличчя, які раніше себе позиціонували в інших сферах діяльності. Наприклад, Дж. Гайманз та Г. Тимз стару владу порівнюють із валютою, яка накопичена в руках небагатьох. «Коли її набудуть, її ревно охороняють, а в тих, хто має владу, є її значні запаси, які вони можуть витратити. Вона є закритою, недоступною і залежною від лідера. Вона стягує інформацію на свій комп'ютер, захоплює у полон...». Водночас нова влада, у їхньому розумінні, «як течія. Вона складається з багатьох. Вона відкрита, запрошує до участі і взаємозаохочує. Вона завантажує інформацію туди, де всі матимуть до неї доступ, і розподіляє. Подібно до води або електрики її сплеск утілює в собі її найбільший імпульс. Коли маєш справу з новою владою, метою є не її нагромодження, а пропускання через себе» [7].

Варто акцентувати увагу на тому, що влада – це не якісь конкретні люди, а здатність впливати на ті чи інші процеси. Ті люди лише можуть

бути наділені певними повноваженнями, а їхні дії лише змальовують характер влади на той чи інший період. Влада є важливим чинником у багатьох сферах, не є винятком і державна служба, адже має бути якийсь механізм, який контролюватиме діяльність державних службовців, політичних діячів і не допускати безправ'я в країні. Цими механізмами є закони та інші нормативно-правові акти, яких мають в обов'язковому порядку дотримуватися усі.

Дослідження соціально-політичної ситуації в країні у лютому 2019 р. показали, що основними проблемами в країні для більшості населення є в першу чергу геополітична ситуація на Сході, низький рівень заробітної плати (пенсії) та підвищення тарифів на комунальні послуги [8]. Тобто від нової влади більше половини населення очікує термінового вирішення саме цих проблем.

Після виборів президента та виборів до Верховної Ради до управління державою прийшли нові люди, котрі, за словами громадян, не повинні повторювати помилки попередників. Для порівняння «старої» і «нової» політики, проаналізуємо передвиборчі програми партій минулих і теперішніх – «Європейської солідарності» та «Слуги народу». Так, у зовнішній політиці ідеологія обох партій збігається, оскільки вони обидві налаштовані на євроатлантичний курс та співпрацю з європейськими організаціями. У передвиборній програмі «Європейської солідарності» сказано, що «Україна має стати державою можливостей» [9]. Її ключовими цілями у внутрішній політиці є:

- завершення децентралізації і подальше проведення адміністративної реформи;
 - підтримка громадських ініціатив і розширення діяльності інститутів громадянського суспільства (шляхом розширення повноважень та надання державного й місцевого фінансування);
 - завершення реформи судової системи;
 - створення інституцій для боротьби з корупцією;
 - позбавлення правоохоронних органів і органів безпеки повноважень щодо втручання у господарську діяльність;
 - подальше впровадження та вдосконалення електронної системи ProZorro;
 - підтримка та розбудова армії [10].
- «Нова» ж влада прагне:
- скасувати недоторканність народних депутатів та запровадити механізм відкликання депутатів, які втратили довіру виборців;
 - створити механізм накладення народного вето на щойно ухвалені закони, які не влаштовують суспільство, та запровадити механізми впливу українців на рішення влади через референдуми;
 - повернути відповідальність чиновників за незаконне збагачення;
 - провести децентралізацію влади відповідно до європейських норм: передати максимум можливих повноважень виконкомам місцевих

рад і перетворити державні адміністрації на префектури європейського типу;

- позбавити власників ЗМІ можливості впливати на те, що говорять чи пишуть журналісти;
- перевести максимально можливу кількість державних послуг в онлайн;
- запровадити обов'язкову конфіскацію майна корупціонерів;
- нагороджувати грошима українців за виявлення корупції;
- позбавити СБУ, ГПУ та Нацполіцію неприбуткових ім функцій «ущемлення» бізнесу [11].

Також в обох партіях декларовано, що одним із ключових пріоритетів є збільшення доходів населення і поліпшення їхнього добробуту.

Однією з важливих проблем, котра не обговорювалася так часто до 2019 р., а стала актуальною за нової влади, є ринок землі та мораторій на її продаж. Це питання досить неоднозначне: противники скасування заборони вважають, що у людей можуть забрати землю за безцінь крупні землевласники, наводячи як приклад приватизацію у 1990-х роках. Під час слухання у Європейському Суді з прав людини у 2018 р. уряд України стверджував, що мораторій є необхідним для уникнення таких ключових ризиків: зубожіння сільського населення; надмірної концентрації землі в руках заможних осіб або ворожих сил та припинення її обробки [12]. Водночас прихильники ринку землі стверджують, що його створення не вплине на права власності громадян, зокрема селян-пайовиків, ніяк, а заборона розпоряджатися своєю власністю – ознака недемократичної держави. Також фермерські господарства не мають змоги займатися довгостроковим фінансовим плануванням бізнесу через заборону купівлі землі, внаслідок цього можуть виникати рейдерські захоплення.

Щороку в Україні переукладається понад мільйон договорів оренди. Якби мораторій був скасований, то протягом року його переваги відчув би мільйон власників паїв, а інвестиції в український ринок землі створюватимуть потужніше виробництво та робочі місця.

Аналітики проекту «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні» з'ясували, що нині власники землі отримують від неї в 12 разів менше, ніж могли б. Вартість оренди могла б сягати 455 доларів за гектар замість нинішніх 37, якби діяв ринок землі [13]. Також місцеві громади та державний бюджет, за оцінками Центру економічних стратегій, недоотримують близько 2,8 млрд грн податкових надходжень щороку через відсутність легального оформлення угод із фактичного продажу землі [14].

Хоча у передвиборчих питаннях обох партій про це не згадується, проте їхні очільники вважають, що для економічного розвитку України необхідно відкрити ринок землі, а в Офісі Президента кажуть, що його відкриють до кінця 2019 р.

Вартість оплати комунальних послуг є ще одним ключовим питанням для більшості українців. Однією з умов МВФ для надання Україні кредиту було підвищення тарифів на комунальні послуги. Практично за останні три роки вони зросли у два-три рази. Досліджено динаміку тарифів на газ та централізоване опалення на прикладі міського комунального підприємства «Хмельницьктеплокомуненерго». Динаміку подано на рис. 1.

На графіку спостерігається постійне збільшення вартості газу для населення. Для порівняння даної вартості комунальних послуг та спроможності громадян оплачувати їх за даним тарифом у табл. 1 подано динаміку зміни середньомісячної номінальної заробітної плати населення України.

Отже, проаналізувавши дані зі статистичного щорічника України, ми можемо побачити, що середньомісячна номінальна заробітна плата у гривневому еквіваленті зростала, проте не була відповідною до даних тарифів.

Третє питання, котре варто розглянути, – інформаційна політика. У XXI ст. характерною рисою є легкодоступність інформації. У рейтингу щорічної оцінки свободи преси станом на 2018 р. Україна займає 101-е місце зі 180 країн, тобто вона піднялася на одну сходинку порівняно з 2017 р. Всесвітня мережа, ЗМІ, радіомовлення, газети – ось одні з основних засобів отримання інформації населенням.

Хоча свобода преси формально існує, як правило, власниками найвідоміших телеканалів та газет є олігархи, які на своїх телеканалах подають вигідну їм інформацію. Останнім часом

набувають популярності Інтернет-видання, які під гучними заголовками можуть подавати викривлену чи недостовірну інформацію. Так, у період військового конфлікту такий стан інформаційної політики несе очевидні загрози. Тобто можна сміливо говорити про таке явище, як інформаційна війна, яка несе за собою не меншу загрозу, ніж фізична, адже є висока ймовірність створення сепаратистських настроїв.

Що стосується парламенту, то у IX скликанні президентська партія «Слуга народу» утворила монобільшість, що відбувається вперше за всю історію незалежної України. Хоча явка на виборах була низькою, але результати свідчать про те, що люди хочуть швидких змін на краще і сподіваються, що «нові» обличчя виправдають їхні сподівання.

Монобільшість у парламенті несе за собою як переваги, так і ризики, адже разом із відносною стабільністю та можливістю коригувати будь-які закони це означає й те, що на них тепер лежить величезна відповідальність, зокрема за можливі не виправдані очікування народу.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, здійснивши аналіз соціально-політичного становища в Україні, проаналізувавши, оцінивши та порівнявши основні принципи роботи «старої» та «нової» влади, можна сформулювати основні рекомендації для розроблення нової моделі державного управління. Передусім необхідно продовжувати реформу децентралізації та створення об'єднаних територіальних громад, адже значно простіше вирішувати проблеми, коли маєш чітку картину стосовно ситуації у тому

Рис. 1. Зміна вартості газу для населення та відповідний ріст тарифів на прикладі МКП «Хмельницьктеплокомуненерго» [15]

Таблиця 1

Динаміка зміни середньомісячної номінальної заробітної плати населення України за 2012–2017 рр.

Рік	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Номінальна зарплата	3026	3265	3480	4195	5183	7104

Джерело: сформовано авторами на основі [16]

чи іншому регіоні, проте не варто скасовувати державне регулювання і контроль загалом. Судова влада – одна з гілок влади, яка діє незалежно від двох інших. Від її функціонування залежить і те, як розвивається країна. Тож варто вдосконалити й судову реформу, запровадити жорсткіший відбір кандидатів на посаду суддів та їх постійну переатестацію, стимулювати боротися з корупцією. Разом із тим потрібно проводити ретельний відбір і регулярну переатестацію державних службовців, бо саме вони мають бути еталоном для населення України. Запровадження електронного декларування практично в усі сфери державного управління допоможе уникнути непрозорих дій із боку чиновників. Провести також варто й реформу медіа, яка сприятиме незалежному суспільному мовленню. Потрібно проводити ретельну перевірку медіаресурсів, які можуть подавати неправдиву інформацію, та привести їх за це до відповідальності.

Не менш важливим є й економічний розвиток держави. Скасування мораторію на продаж землі, сприяння розвитку малого та середнього бізнесу, поліпшення інвестиційного клімату – ось що дасть змогу суттєво покращити економічний добробут країни. Чесність, прозорість, відкритість – ось ті характеристики, до яких мають прагнути наша влада і кожен із нас.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ведерников Ю.А., Папірна А.В. Теорія держави і права : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 333 с. URL : <https://westudents.com.ua/knigi/463-teorya-derjavi-prava-vedrnkov-yua.html> (дата звернення: 20.07.2019).
2. Зарубіжний досвід публічного адміністрування : методичні рекомендації / Н.М. Мельтюхова та ін. ; за заг. ред. Н.М. Мельтюхової. Київ : НАДУ, 2010. 28 с. URL : <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/N.-M.-Meltyuhova-V.-V.-Korzhenko-YU.-V.-Didok-Zarubizhnij-dosvid-publichnogo-administrivannya.pdf> (дата звернення: 20.07.2019).
3. Kettl F. The global public management revolution. A Report on the Transformation of Governance. Washington : Brookings Institution Press, 2000. VII, 88 p.
4. Влада. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/Влада> (дата звернення: 15.07.2019).
5. Купряшин Г.Л. Державний менеджмент: можливості управління. *Державне управління*. 2003. № 1. URL : <http://www.spa.msu.ru> (дата звернення: 25.07.2019).
6. Public Administration Review. 1996. Vol. 56. № 3. P. 247–255.
7. Гайманз Дж., Тимз Г. Що таке «нова влада»? *Критика : вебсайт*, 2015. URL : https://krytyka.com/ua/articles/shcho-take-nova-vlada?domain_switch=full (дата звернення: 19.07.2019).
8. Соціально-політична ситуація в країні. Дослідження. *Центр SOCIS*. 2019. URL : <http://socis.kiev.ua/2019-02-2/> (дата звернення: 21.07.2019).
9. Передвиборна програма політичної партії «Європейська солідарність». URL : <https://eurosolidarity.org/program/> (дата звернення: 21.07.2019).
10. Передвиборна програма політичної партії «Європейська солідарність» (нова редакція). 2019. URL : https://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2019/06/es_program.pdf (дата звернення: 21.07.2019).
11. Передвиборна програма політичної партії «Слуга народу». 2019. URL : <https://sluganarodu.ua/program> (дата звернення: 21.07.2019).
12. Огляд рішень щодо України, які були постановлені за період 17.05.2018 – 24.07.2018. *Практика ЄПСП*. 2018. Вип. 2. URL : <https://edera.gitbook.io/human-rights/vipusk-2/main-review> (дата звернення: 21.07.2019).
13. Проект «Підтримка реформ у сільському господарстві та земельних відносинах в Україні». Хто заробляє на землі? *Інфографіка : вебсайт*. 2019. URL : <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/infographics/who-earns-the-earth/> (дата звернення: 24.07.2019).
14. Мінекономрозвитку пропонує Президенту вето Закону про продовження мораторію на продаж землі. *Прес-служба Мінекономрозвитку*. 2019. URL : <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=ed1bfd61-d3e8-412e-9afa-5f71c98e096e> (дата звернення: 24.07.2019).
15. Міське комунальне підприємство «Хмельницьктеплокомуненерго». *Офіційний сайт*. URL : <https://www.teplo.km.ua/spogyvacham/taryfy-dlya-naselenya.html> (дата звернення: 26.07.2019).
16. Статистичний щорічник України за 2017 рік : статистичний збірник. Київ : Державна служба статистики України, 2018. 540 с. URL : https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (дата звернення: 29.07.2019).

REFERENCES:

1. Vediernikov Yu., Papirna A. (2008), *Teoriia derzhavy i prava: Navch. posib.* [Theory of state and law], Kyiv, Znannya (in Ukrainian). Available at: <https://westudents.com.ua/knigi/463-teorya-derjavi-prava-vedrnkov-yua.html> (accessed 20.07.2019).
2. Meltyukhova N., Korzhenko V., Didok Yu. (2010), *Zarubizhnyi dosvid publichnogo administrivannia: metod. rek.* [Foreign experience in public administration], Kyiv, NADU (in Ukrainian). Available at: <http://ktpu.kpi.ua/wp-content/uploads/2014/02/N.-M.-Meltyuhova-V.-V.-Korzhenko-YU.-V.-Didok-Zarubizhnij-dosvid-publichnogo-administrivannya.pdf> (accessed 20.07.2019).
3. Kettl F. (2000), *The global public management revolution. A Report on the Transformation of Governance*, Washington, Brookings Institution Press (in English).
4. Wikipedia: free encyclopedia (2018), "Power". URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Влада> (accessed 15.07.2019).
5. Kupriashyn H. (2003), *Hosudarstvennyi menedzhment: vozmozhnomy y ohranycheniya* [State management: opportunities and limitations], *Hosudarstvennoe upravlenye* (electronic journal). – № 1. Available at: <http://www.spa.msu.ru> (accessed 25.07.2019).
6. Public Administration Review (1996). – Vol. 56. – N 3. – P. 247-255.
7. Haimanz Dzh., Tymz H. (2015), *Shcho take «nova vlada?» [what is the new power?]*, *Krytyka: web site*. URL: https://krytyka.com/ua/articles/shcho-take-nova-vlada?domain_switch=full (accessed 19.07.2019).
8. SOCIS (2019), *Sotsialno-politychna sytuatsiia v kraini* [Socio-political situation in the country] URL: <http://socis.kiev.ua/2019-02-2/> (accessed 21.07.2019).
9. Eurosolidarity (2019), *Peredvyborna prohrama politychnoi partii "levropeiska solidarnist"* [Election Program of the Political Party "European Solidarity"]

- cal Party "European Solidarity"]. URL: <https://eurosolidarity.org/program/> (accessed 21.07.2019).
10. Eurosolidarity (2019), Peredvyborna prohrama politychnoi partii "Ievropeiska solidarnist" (nova redactsiya) [Election Program of the Political Party "European Solidarity" (new edition)]. URL: https://eurosolidarity.org/wp-content/uploads/2019/06/es_program.pdf (accessed 21.07.2019).
 11. Sluganarodu (2019), Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Sluha narodu» [Election program of the political party Servant of the People]. URL: <https://sluganarodu.ua/program> (accessed 21.07.2019).
 12. Praktyka YePSL (2018), Ohliad rishen shchodo Ukrainy, yaki buly postanovleni za period 17.05.2018 – 24.07.2018. [Review of the decisions on Ukraine, which were issued for the period 17.05.2018 – 24.07.2018.]. – Vol. 2. URL: <https://edera.gitbook.io/human-rights/vipusk-2/main-review> (accessed 21.07.2019).
 13. Infografika (2019), Proekt «Pidtrymka reform u silskomu hospodarstvi ta zemelnykh vidnosynakh v Ukraini». Khto zarobliaie na zemli? [Project "Supporting reforms in agriculture and land relations in Ukraine". Who makes money on earth?]. URL: <http://www.kse.org.ua/uk/research-policy/land/infographics/who-earns-the-earth/> (accessed 24.07.2019).
 14. Pressluzhba Minekonomrozvytku (2019), Minekonomrozvytku proponuie Prezydentu vetuvaty Zakon pro prodovzhenia moratorii na prodazh zemli [The Ministry of Economic Development proposes to the President to veto the Law on extension of the moratorium on the sale of land]. URL: <http://www.me.gov.ua/News/Print?lang=uk-UA&id=ed1bfd61-d3e8-412e-9afa-5f71c98e096e> (accessed 24.07.2019).
 15. Miske komunalne pidpriemstvo «Khmelnyskteplokomunenerho». Ofitsiyni sait [Khmelnitskteplocomunenergo Municipal Utility Company. The official website] URL: <https://www.teplo.km.ua/spogyvacham/taryfy-dlya-naselenya.html> (accessed 26.07.2019).
 16. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy (2018) Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2017 rik: statystychnyi zbirnyk [Statistical Yearbook of Ukraine for 2017: statistical Collection.]. Kyiv: Informatsiino-analitychne ahentstvo. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/2018/zb/11/zb_seu2017_u.pdf (accessed 29.07.2019).